

Moese, Henryk

"Bernard Bolzano - ein Denker und Erzieher im Österreichischen Vormärz", Eduard Winter, Paul Funki, Jan Berg, Wien 1967; "Bolzano und die Sorben. Ein Beitrag zur Geschichte des Wendischen Seminars in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik", Wilhelm Zeil, Bautzen (...)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 14/1, 138-140

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wanych procesów technologicznych i ich efektów ekonomicznych; trzeba też ustalić miejsce górnośląskiej produkcji hutniczej w ogólnym rozwoju gospodarczym Prus.

Technika górnośląskiego hutnictwa żelaza w końcu XVIII i w pierwszej połowie XIX w. jest opisana w wielu podręcznikach i artykułach w wydawnictwach technicznych, w niewielkim tylko stopniu — jak już wspomniano — wykorzystanych przez Z. Kwaśnego. Można tu wspomnieć o takich dziełach, jak: W. de Saint-Ange, *Praktische Eisenhüttenkunde* (niemiecki przekład C. Hartmanna, Weimar 1839), B. Valerius, *Theoretischpraktisches Handbuch der Roheisen-Fabrikation* (niemiecki przekład C. Hartmanna, Freiberg 1851), a także i o podręczniku J. Percy'ego *Metallurgy: Iron and Steel* (London 1864). Wykorzystanie jednak tych materiałów z pewnością wymaga przygotowania w zakresie metalurgii, a ściślej — historii metalurgii, i musi być podstawą dalszych prac nad historią hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku.

Jerzy Piaskowski

Eduard Winter oraz Paul Funk i Jan Berg, *Bernard Bolzano — ein Denker und Erzieher im Österreichischen Vormärz*. Hermann Böhlau Nachfolger, Wien 1967, ss. 134, tabl. 1*.

Wilhelm Zeil, *Bolzano und die Sorben. Ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josephinischen Aufklärung und der Romantik*. VEB Domowina-Verlag, Bautzen 1967, ss. 264, tabl. 4**.

Niełatwo sprawiedliwie ocenić dorobek naukowy Bernarda Bolzana, którego zajmował rozległy krąg różnych zagadnień. Toteż wszystkie dotychczasowe prace o tym myślicielu miały charakter albo wąskospecjalistyczny, albo powierzchownie starały się powiedzieć wszystko, co do tej pory o nim stwierdzono.

Niniejsza publikacja, jakkolwiek o charakterze propagandowym i obliczona na szerszy krąg czytelników, stanowi nowość na tle dotychczasowej literatury bolzanowskiej, gdyż jej poszczególne części napisali różni fachowcy: historyk religioznawstwa (Winter), logik (Berg) i matematyk (Funk). Praca opiera się na ogłoszonych wynikach badań, lecz inny sposób ujęcia spraw znanych jest także nowością i pozwala inaczej spojrzeć na nieobcą postać uczonego.

Najpierw, w XIX w., odkryto Bolzana jako matematyka i o jego publikacjach z zakresu matematyki jesteśmy najlepiej poinformowani. *Paradoksy nieskończoności* (1851 r.), tłumaczone na obce języki, są najbardziej znanym jego dziełem matematycznym. Następnie zainteresowano się życiem i filozofią Bolzana. Nasze wiadomości z tej dziedziny są fragmentaryczne i wymagają poszerzenia i pogłębienia. Najpóźniej odkryto Bolzana — teoretyka nauki (*Wissenschaftslehre*) i na tym polu jest najwięcej do zrobienia.

Zainteresowania myślicielami z przeszłości zależą nieraz od mody. Najbardziej jednak sprzyjającym gruntem poznawczym do zgłębienia ich dorobku naukowego jest poczucie, że są oni nam bliscy i że stawiali i rozwiązywali te same zagadnienia, które także współcześnie zajmują uczonych. Do takich postaci należy właśnie Bernard Bolzano.

Książka składa się z pięciu części i traktuje tylko o niektórych odcinkach z życia i twórczości naukowej Bolzana. Pierwsze trzy części (ss. 7—93) są pióra Eduarda

* Praca mieści się w wydawnictwie ciągłym: „*Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte*”, t. 252, rozprawa 5, zes. 8 serii tego wydawnictwa: „*Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts*”.

** Jest to t. 38 serii *Schriftenreihe des Instituts für sorbische Volksforschung in Bautzen. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin*.

Wintera, jednego z najstarszych żyjących badaczy Bolzana. Pierwsza część *Bernard Bolzano und sein Kreis* nawiązuje do wcześniejszej książki autora pod tymże tytułem i podaje ważniejsze fakty z życia uczonego. W drugiej części *Die geistige Entwicklung Bolzanos*, mającej też swój odpowiednik w książce Wintera pod takim tytułem, autor przedstawia na podstawie nie opublikowanych dzienników i notatek Bolzana jego duchowy rozwój. W trzeciej części *Der Religionsphilosoph und der Sozialethiker Bolzano* jest mowa o poglądach filozoficznych uczonego w nawiązaniu do jego teorii w zakresie religii i spraw społecznych oraz do jego postępowania w życiu codziennym.

Część czwarta *Bolzano als Logiker* (ss. 95—120) pióra Jana Berga (przetłumaczona z angielskiego na niemiecki przez Hansa Fiebera) jest najbardziej interesująca. Bardzo szeroko pojęta teoria nauki u Bolzana zawiera również logikę formalną, którą zajmuje się Berg — autor znakomitej książki *Bolzano's Logic* (Stockholm 1962) — porównując wnikliwie poglądy logiczne Bolzana z analogicznymi poglądami logiki teraźniejszej i przekładając jego terminy na język logiczny współczesny.

Część piątą (ss. 121—134), najmniej interesującą, napisał Paul Funk przy współudziale Wilhelma Franka. Powiedziano w niej w sposób skrócony o znanych osiągnięciach Bolzana w matematyce na tle matematyki ówczesnej oraz późniejszej.

*

Jak już wspomnieliśmy, dorobek naukowy praskiego myśliciela Bernarda Bolzana jest największy w matematyce i w logice oraz tu właśnie ma światowe znaczenie. Jego natomiast dorobek w zakresie myśli społecznej jest mniejszej wagi, na tyle jednak doniosły, że w powszechnej historii kultury także jest nie do pominięcia.

Na polu politycznym myśl naukowa Bolzana znajduje wyraz w jego socjalistycznej utopii państwowej (*Von dem besten Staate*); na terenie narodowym — w jego żądaniu równości i współpracy narodów (*Erbauungsreden*); w domenie religii — w jego walce o udoskonalenie katolicyzmu (*Über die Perfektibilität des Katholizismus*). Powyższe poglądy społeczne Bolzana były przyczyną prześladowań, jakie spotkały go ze strony władz kościelnych i państwowych.

Praca Wilhelma Zeila omawia — na bardzo szerokim tle historycznym — wpływ Bernarda Bolzana, profesora religioznawstwa na uniwersytecie w Pradze w latach 1805—1820, na kulturę i narodowe życie Łużyczan (ss. 86—189). Analizuje ona kulturalne stosunki czesko-łużyckie w wiekach XVIII i XIX, kiedy głównym ośrodkiem tych stosunków było „Wendyjskie Seminarium” w Pradze, które pozostawało pod kierownictwem i wpływem bolzanistów przez lat trzydzieści pięć (1824—1859).

„Wendyjskim Seminarium” (założonym w 1706 r.) nazywano internat dla ubogich studentów w Pradze, zajmowany przeważnie przez alumnów łużyckich, którzy w nim pielęgnowali swój język ojczysty. Studia ich bowiem odbywały się wyłącznie w języku łacińskim i niemieckim. Uzyskawszy święcenia kapłańskie, pracowali oni na obszarze Łużyc, wśród ludności władającej jedynie swoim językiem rodzimym.

Kilkuwiekowe związki państwowe Łużyc z Czechami istniały do 1635 r. Dłuższe i trwalsze od poprzednich, osiemnasto- i dziewiętnastowieczne kontakty kulturalne urwały się po pierwszej wojnie światowej. W 1922 r. zlikwidowano „Wendyjskie Seminarium” w związku ze stworzeniem w Niemczech — z myślą o katolickich Łużycach — biskupstwa Miśni i seminarium duchownego w Schmochtitz. Wówczas to księgozbiór prywatny Bolzana, który przypadł w spadku „Seminarium Wendyjskiemu”, został przekazany bibliotece uniwersyteckiej w Pradze.

W pracy *Bolzano und die Sorben* po raz pierwszy przedstawiono w całości działalność czeskich i niemieckich bolzanistów, jak przede wszystkim František Příhonský,

František Náhlovský, Antonín Slaviček, Josef Dittrich i inni, oraz ich stosunek do „Wendyjskiego Seminarium”, które było także ważnym ośrodkiem kontaktów niemiecko-słowiańskich oraz punktem oparcia dla lużyckiego odrodzenia narodowego.

Działalność lużyckich oświeceniowców, jak Franc Jurij Lok, Jakub Žur i Mikławš Fulk, oraz twórcy porównawczej gramatyki języków słowiańskich i orędownika badań w Czechach nad Łużycami, Josefa Dobrovský'ego — również została przedstawiona z nowego punktu widzenia. Uzupełniono i pogłębiono bowiem dotychczasowe wyniki badań nad oddziaływaniem oświecenia józefińskiego w Czechach i Górnych Łużycach (ss. 9—85).

Ostatni rozdział pracy zawiera ocenę zasług Václava Hanka około lużyckiego odrodzenia narodowego oraz zarys historii lużyckiego związku seminarzystów „Serbovka” w Pradze (ss. 190—215).

Wreszcie dochodzą końcowe uwagi zestawiające wyniki badań, wykaz źródeł i literatury, spis wykorzystanych archiwów, zbiór skrótów, indeksy miejscowości i osób (ss. 216—264). Na ilustracjach są przedstawione osoby: B. Bolzano, F. J. Lok, J. Dobrovský, F. Přihonský, V. Hanka, oraz budynki: „Wendyjskie Seminarium” w Pradze i fundacja katedralna św. Piotra w Budziszynie.

Praca to bardzo szczegółowa, lecz interesująca i gładko napisana. Indeksy miejscowości i osób wskazują na bogactwo wykorzystanego materiału. Spotykamy również kilka nazwisk polskich.

Postać Bolzana, jakkolwiek centralna, zajmuje tu stosunkowo niewiele miejsca. Dała ona prawdopodobnie pierwszy impuls do pracy, która później rozrosła się poza projektowane granice — do obszernego i cennego studium o stosunkach kulturalnych niemiecko-słowiańskich na określonym terytorium w przeciągu dwóch wieków. W pracy wykorzystano dotychczas nie ogłoszone lub nie znane albo mało zbadane materiały źródłowe z archiwów i bibliotek w Czechosłowacji oraz w Niemieckiej Republice Demokratycznej.

Henryk Moese

I. P. Pawłow w *wspominaniach współczesników*. Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1967, ss. 384, tabl. 9.

D[mitrij] G[rigorjewicz] K[wásow], A[leksandra] K[onstantinowna] Fiedorowa-Grot, *Fizjologiczeskaja szkoła I. P. Pawłowa. Portriety i charakteristiki sotrudnikow i uczenikow*. Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1967, ss. 299, tab. 10.

W 1967 r. wydano w Leningradzie dwie bardzo wartościowe książki poświęcone Iwanowi Pawłowowi.

Pierwsza z nich, *Pawłow we wspomnieniach współczesnych*, została opracowana w Instytucie Fizjologii, im. I. P. Pawłowa i Archiwum Akademii Nauk ZSRR oraz w Instytucie Medycyny Doświadczalnej Akademii Nauk Medycznych ZSRR. Publikacja ta zawiera 62 wspomnienia kolegów, uczniów, krewnych i przyjaciół wielkiego fizjologa; wiele z tych wspomnień opublikowano po raz pierwszy. Całość materiału podzielono na trzy części: pierwsza, najobszerniejsza zawiera wspomnienia rosyjskich uczonych — uczniów i kolegów Pawłowa, w drugiej mieszczą się wspomnienia zagranicznych uczonych, w trzeciej zaś wspomnieniami o Pawłowie dzielą się jego krewni, przyjaciele i artyści. Do tekstu wspomnień dołączono krótkie komentarze. Wydawnictwo zawiera także liczne, nie publikowane dotąd fotografie.

W zbiorze znalazło się też wspomnienie znakomitego polskiego fizjologa, członka PAN Jerzego Konorskiego. Prof. Konorski w swoim wspomnieniu stara się m.in. wyliczyć zespół właściwości umysłu i rysów charakteru, który — jego zdaniem — składał się na genialność Pawłowa i który mógłby tłumaczyć wyniki jego pracy.